

Posudek na disertační práci

Kateřina Hrušková: Společenská role knoflíku a Jindřich Waldes.

Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Historický ústav, 2022.

Za nedlouhou existenci Waldesova muzea v Praze-Vršovicích se podařilo vytvořit pozoruhodnou sbírku šatních spínadel, v níž tvoří knoflíky významnou část. Od sedmdesátých let 20. století je tato kolekce součástí sbírkového fondu Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou a postupně probíhá její odborné zpracovávání. Kurátorka této sbírky Mgr. et Mgr. Kateřina Hrušková se této práci dlouhodobě věnuje a systematicky publikuje dílčí výsledky.

Knoflík je považován za součást odívání, a proto je v literatuře zmiňována především jeho praktická a v druhé řadě estetická funkce, další okruh zájmu se týká technologie a výroby. Z tohoto hlediska je mimořádně přínosné pojetí doktorandky, která zdůrazňuje společenskou roli knoflíku, vnímá jej jako komunikační prostředek, jako znak.

Disertační práce je logicky strukturovaná. Velký oddíl je věnován analýze pramenů, do nichž autorka zahrнула i zahraniční populárně naučné publikace soukromých sběratelů (u nás většinou obtížně dostupné), články ve Zprávách Waldesova muzea z let 1916-1919 a archiválie firmy. Následuje rozbor literatury, která není řazena chronologicky, ale spíše tematicky a podle pojetí a přístupu k materiálu.

Teoretickým východiskem pro disertační práci Kateřiny Hruškové se stal ideový směr amerického historika umění a iberoamerikanisty George Kublera, který se zabýval dějinami jednotlivých předmětů s důrazem na výrobní technologii a uměleckořemeslné zpracování, bez ohledu na proměny umělecko-historických slohů. Úpadkem uměleckého řemesla v důsledku průmyslové výroby ve druhé polovině 19. století se zabýval německý architekt a teoretik umění Gottfried Semper. Upozorňoval na vyprázdnění obsahu věcí, převahu dekorativní funkce, opakování či dokonce recyklaci motivů a ornamentů na artefaktech. Podstatným podnětem pro doktorandku bylo dílo českého literárního historika a estetika, strukturalisty Jana Mukařovského, který rozvinul teorii uměleckého díla jako znaku, podobně jako další osobnosti meziválečného Pražského lingvistického kroužku. Z hlediska funkčního strukturalismu je kladen důraz na funkce předmětu, kterých může být více, a mohou se v průběhu času proměňovat – pokud posiluje jedna funkce, oslabuje jiná, ale předmět má stále konstantní strukturu. Aplikaci těchto teorií na knoflíky považuji za přínosnou část disertační práce, neboť dosud na ně bylo nahlíženo převážně jako na praktické a dekorativní předměty.

Kapitola věnovaná Waldesovu muzeu knoflíků a spínadel zúročuje poznatky o formování sbírky v kontextu podobných specializovaných souborů v Evropě i v Americe. Poukazuje na rozdílné koncepce v budování muzea z pohledu Jindřicha Waldese a Jana Ješka Hofmana, shrnuje také nerealizované snahy o vydání kompendia o knoflících.

V oddílu o knoflících jako předmětech se sekundární funkcí se doktorandka zabývá významem a symbolikou knoflíků v různých kulturách a časových obdobích, kdy se stávají předmětem komunikace ve společnosti. Podkapitoly pojednávají o historii knoflíků učených pro příslušníky různých profesí, spolků a názorových uskupení a hnutí. Specifickými knoflíky na stejnokrojích se vyjadřovala příslušnost k jednotlivým složkám v armádě, k policii, ke státní (i soukromé) službě, k různým spolkům a školním zařízením. Zvláště knoflíky na vojenských uniformách podléhaly přesně stanoveným pravidlům, později výstrojním a výzbrojním řádům, knoflíky určené na livreje a oděvy církevních hodnostářů byly zdobeny rodovým nebo osobním erbem, knoflíky na stejnokrojích určených pro příslušníky státní správy dodávaly svým nositelům punc úřední osoby. Od poloviny 18. století se rozšířily lovecké oděvy, knoflíky měly vyobrazeny patřičné symboly, popř. je determinoval materiál, jako např. parohovina nebo kost; na tento druh navazovaly knoflíky pro členy sportovních klubů.

Nejpočetnějším souborem ve Waldesově sbírce jsou knoflíky z lidového prostředí, tedy sociálně nejslabšího, které jsou označeny jako symbol etnické, mnohdy spíš regionální, příslušnosti. Tzv. lidový knoflík však nemusel být zhotovován jen v místě, do venkovského prostředí se dostávaly i průmyslově vyráběné produkty internacionálního rázu, u nichž byla často dekorativní funkce podstatnější než praktická.

Jednou z rolí knoflíku je také upomínka na historické, společenské i osobní události. K nim se řadí knoflíky s portréty významných osobností. S rozvojem turismu se zvláště od počátku 19. století rozšířily knoflíky s motivy navštívených míst. Specifickou kategorií jsou smuteční knoflíky. Výtvarná podoba a symboly upomínkových knoflíků se v podstatě shodují i s dalšími šperky tohoto charakteru. Zvláště v období od osvícenství po romantismus se zhotovovaly knoflíky kvalitativně srovnatelné s tehdejšími šperkařskými výtvary, pod vlivem hnutí uměleckých řemesel se i knoflík stal individuálním výtvarným dílem.

Ve většině článků a publikací zabývajících se knoflíky je jejich typologie strukturována podle materiálu a způsobu výroby, podle vyobrazených motivů nebo podle kulturních okruhů a proměn uměleckohistorických stylů. Přínosem disertační práce Kateřiny Hruškové je zpracování fenoménu knoflíku z hlediska jeho role jako komunikačního prostředku, kterou nazývá sekundární funkcí. I když se opírá o kolekci vytvořenou pro

muzeum knoflíků firmy Jindřicha Waldese, dochází k obecnějším závěrům, a to především s využitím anglo-americké literatury.

V názvu práce bych doporučila upřesnění Společenská role knoflíku a SBÍRKA Jindřicha Waldese, neboť text se nezabývá osobností, ale skutečně jen jeho sbírkou. Obsahově kvalitní práce by si zasloužila pečlivější jazykovou korekturu, některé překlepy mohou vést k terminologickým nepřesnostem, např. v pozn. 152, označení pro kameninu červenohnědého zabarvení je terra sigillata. Předpokládám, že ke stránkovému převrácení poloviny textu došlo nedopatřením při vázání disertace.

Disertační práce Kateřiny Hruškové je první prací v češtině, která komplexním způsobem zpracovává téma knoflíků. S použitím písemných i hmotných pramenů, historické i zcela současné české a především zahraniční literatury (v podstatě aktuální tematická bibliografie) rekonstruuje historii knoflíků členěných podle jejich funkcí. Podstatné jsou pasáže zabývající se teoretickým náhledem na význam knoflíků ve společnosti, jak v každodennosti, tak při výjimečných událostech. Po odpovídajících korekturách bych doporučovala vydání práce tiskem, aby mohla být zpřístupněna širšímu okruhu čtenářů. Disertační práci doporučuji k obhajobě jako předpoklad k udělení titulu Ph.D.

Brno, 27. května 2022

prof. PhDr. Alena Křížová, Ph.D.

Filozofická fakulta, Masarykova univerzita v Brně